



RUDOLF
VRBA

Ik ontsnapte
uit Auschwitz

De verschrikkingen van het kampleven
door een ooggetuige

Ik ontsnapte uit Auschwitz

Ik ontsnapte uit Auschwitz

Rudolf Vrba



Omniboek

www.uitgeverijomniboek.nl

© 2002, 2012 by Rudolf Vrba Archives, LCC, New York

Oorspronkelijke titel: *I Escaped from Auschwitz*

Oorspronkelijk uitgegeven in Londen, 1963 onder de titel: *I cannot Forgive*

Zesde druk april 2013

Nederlandse editie

© 1996, 2013 Uitgeverij Omniboek

Postbus 13288, 3507 LG Utrecht

Vertaling: M.J. Strengholt

Omslagontwerp: Garage BNO, Kampen

ISBN: 978 90 5977 936 5

NUR: 686/689

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

INHOUD

Hoofdstuk 1	Toen de muziek stopte	7
Hoofdstuk 2	Een zoon als ik	21
Hoofdstuk 3	Ik werd een voortvluchtige	38
Hoofdstuk 4	De SS in actie	55
Hoofdstuk 5	De theorie van de kampen	72
Hoofdstuk 6	Nieuwelingen	91
Hoofdstuk 7	Kennismaking met Auschwitz	109
Hoofdstuk 8	Een naakte wereld	131
Hoofdstuk 9	De nacht van 29 augustus	153
Hoofdstuk 10	‘Dit is geen synagoge!’	176
Hoofdstuk 11	Beterschap	192
Hoofdstuk 12	Iwan de Verschrikkelijke	208
Hoofdstuk 13	‘Mensen vergassen is niet makkelijk’	225
Hoofdstuk 14	‘Vertrouw nooit een Duitser’	246
Hoofdstuk 15	De ontsnapping	270
Hoofdstuk 16	Verstoppen	297
Hoofdstuk 17	We doen ons verhaal	316
Hoofdstuk 18	Epiloog	331
Appendix I	De betekenis van het Vrba-Wetzler Rapport over Auschwitz-Birkenau	341
Appendix II	Rapport van de Raad voor de Oorlogsvluchtelingen over Auschwitz en Birkenau	382
Appendix III	Het Vrba-Wetzler Rapport	384
Appendix IV	Verklaring in de Israelische Ambassade te Londen	421
Appendix V	Rapport van een SS-officier	426
Appendix VI	De rol van de Holocaust in de Duitse economie en militaire strategie tussen 1941-1945	432
Appendix VII	Belangrijke naoorlogse rechtszaken tegen SS-officieren uit Auschwitz	443

TOEN DE MUZIEK STOPTE

Toen Heinrich Himmler op 17 juli 1942 een bezoek bracht aan het kamp in Auschwitz, stierf Yankel Meisel omdat er drie knopen misten van zijn gestreepte gevangenispak. Het was waarschijnlijk de eerste en zeker de laatste keer in zijn leven dat hij ooit slordig was geweest.

De meesten van ons mochten die kleine, oude Yankel wel, hoewel niemand hem echt kende. Hij was iemand die z'n zwarte ogen, die wel iets weg hadden van de oogjes van een teddybeer, altijd op de grond gericht hield. Iemand die zich onopvallend van taak naar taak bewoog, die alle bevelen gehoorzaamde en voortdurend opging in de saaie grijze achtergrond van het kamp.

Ja, als hij één ding wilde, dan was het onzichtbaar zijn, daarvan ben ik overtuigd. Uiteindelijk slaagde hij er niet in om dat begrijpelijke doel te bereiken, en ik heb altijd het idee gehad dat hij minder te lijden had onder de gevolgen van die mislukking dan onder de grootsse, theatrale wijze waarop die aan de dag kwam. Hij had een hekel aan uiterlijk vertoon, maar kwam er ten slotte niet onderuit.

Terwijl Himmler en zijn gevolg de poorten van Auschwitz naderden, was het in feite Yankel Meisels eigen zorgeloosheid waardoor hij in de schijnwerpers kwam te staan. Zijn blokoudste zag dat het boordje van z'n hemd openstond. Snel werd hij doodgeknuppeld en, slechts een paar minuten voor de meester arriveerde om het kamp te inspecteren, zozegegd onder het vloerkleed geveegd.

Yankel heeft nooit geweten dat hij zou sterven op de dag waarop de toekomst van Auschwitz bepaald werd. En wij die meer zorg hadden besteed aan onze kleren kwamen er slechts geleidelijk achter wat die toekomst voor ons in petto had.

Toentertijd wist ik in feite nog heel weinig van wat er om me heen gebeurde, en nog minder van wat er komen ging, want ik was pas zeventien dagen in het kamp. Mijn gedachten werden beheerst door het bezoek van Himmler omdat we het dagenlang vrijwel nergens anders over gehad hadden.

Ongeveer een week eerder, net op het moment dat we naar bed zouden gaan, kwam onze blokoudste binnengestormd. Het was onmiddellijk stil geworden, want dat hoorde zo, en dit was iemand die onze directe toekomst in z'n handen hield. Weliswaar was hij zelf ook een gevangene, net als wij, maar hij was ook een beroeps-misdadiger, een moordenaar om precies te zijn. Daardoor stond hij net een treetje hoger dan zij van wie de enige misdaad was dat ze Jood waren. Bovendien was hij Duitser, wat zijn status nog verder verhoogde.

Hij zei: 'Over een week zal er een heel grote gebeurtenis plaatsvinden in het kamp. We zullen bezocht worden door Reichsführer Himmler en de instructies voor het gedrag van de gevangenen zijn als volgt:

Zo vaak mogelijk zullen de gevangenen antwoorden met ja of nee. Ze zullen uiteraard met het grootst mogelijke respect spreken: "*jawohl, melde gehorsam*", "*nein, melde gehorsam*".

Als dit duidelijk niet voldoende is, zullen de gevangenen een zo eenvoudig mogelijk antwoord geven. Als ze gevraagd wordt naar de omstandigheden van het kamp, zullen ze zeggen: "Ik ben hier heel gelukkig, dank u, meneer."

Alles en iedereen in het kamp moet volmaakt schoon zijn, smetteloos. Er moet absolute orde zijn. Ieder die in gebreke blijft bij het onvoorwaardelijk opvolgen van deze bevelen, zal uiterst streng gestraft worden.'

Toen ik die nacht ging slapen was ik zenuwachtiger dan anders. Alle anderen ook trouwens, want we wisten dat één stommitieit in de aanwezigheid van de Reichsführer een pak slaag zou betekenen, of de dood, of beide. Maar onze blokoudste moet nog veel zenuwachtiger geweest zijn, want de volgende dag begon hij met ons het bezoek te oefenen, en dat deed hij met het vuur van een sergeant-majoor aan een Pruisische cadettenschool.

Hij liet ons in een rij staan en zei op barse toon: 'Ik ben de Reichsführer. Laten we eens zien hoe jullie je in mijn aanwezigheid gedragen.' Langzaam liep hij langs de rijen, een kleine moordenaar die zijn best deed een grote moordenaar na te apen. Hij staarde ons om beurten grimmig aan. Als hij zag dat iemand vuile nagels had, of dat iemands klompen niet goed gepoetst waren, schold hij hem uit en sloeg hem met zijn bamboestok. Hij inspecteerde ons zelfs achter onze oren alsof we kleine kinderen waren, en liep toen de hele barak door, op zoek naar dekens die niet nauwkeurig waren opgevouwen.

De spanning groeide met de dag en kreeg het hele kamp in z'n greep, niet alleen de gevangenen maar ook de bewakers. De SS'ers, al nooit het toonbeeld van geduld, begonnen elkaar uit te kaffen. De zieken werden scherp in het oog gehouden, en zij die ontoonbaar bevonden werden, werden snel uitgeroeid. We kregen schone uniformen en we mochten ons zelfs iedere dag van top tot teen wassen.

Ook kreeg niemand van ons, bewakers noch gevangenen, meer zelfvertrouwen of leerden we ons te ontspannen door de oefeningen. Feitelijk waren we tegen de dag van het bezoek zo scherp afgesteld dat we niet veel meer konden hebben. We paradeerden in het warme, vriendelijke zonlicht dat de scherpe kanten van het kamp leek te verzachten, maar niet onze zenuwen, en twee uur lang stonden we aangetreden, zwetend van de hitte en de spanning.

En toch, ondanks het feit dat we ons in zulke macabere omstandigheden bevonden, zagen we er waarschijnlijk nog uit als een redelijk presentabele groep mannen. We stonden in kaarsrechte rijen voor onze barakken, netjes en rechtop in onze uniformen, als goed geoefende zebra's. En ik was een zeer prominente zebra, zoals ik daar in de voorste rij van mijn blok stond. Daar was ik opzettelijk neergezet omdat ik, na slechts zeventien dagen in het kamp, er nog redelijk gezond uitzag.

Ik zat in feite op de eerste rang. Ik stond niet alleen vooraan in mijn blok, maar onze barak stond ook nog het dichtst naast de poort, die poort met het opwekkende opschrift: *Arbeit Macht Frei*. Het was onvermijdelijk dat ik een van de eersten was die Himmler zou zien als hij aankwam.

Let wel, het was geen voorrecht waar ik bijzonder blij mee was. Ik stond op een veel te opvallende plek om me veilig te voelen, want ik stond recht tegenover de SS-officieren en anderen die opgesteld stonden naast het exercitieterrein, de uniformen keurig geperst, de zwarte laarzen glanzend in het zonlicht en de zenuwen tot het uiterste gespannen.

In feite werd mijn positie alleen draaglijk gemaakt door de muziek van het Auschwitz-orkest, dat bestond uit een waarlijk uitstekende groep musici, afkomstig uit de grote steden van Europa. De dirigent had vroeger de leiding gehad over het Filharmonisch Orkest van Warschau, en terwijl we daar stonden te wachten probeerde hij ons op ons gemak te stellen met een prachtige uitvoering van een beroemde aria uit de Tsjechische opera *De verwisselde bruid*. Het was: *Waarom zouden wij niet vrolijk zijn, daar God ons kracht geeft*.

Dat was misschien niet helemaal de meest gepaste muziek voor mensen die doorlopend met de stank van de dood in hun neusgaten rondliepen en die wisten dat ze elke dag zelf daaraan hun bijdrage konden leveren. Maar vreemd genoeg dacht bijna niemand van ons aan de dagen die voor ons lagen, want het enige wat er op dat moment toe deed was de verschijning van Reichsführer Heinrich Himmler. Voor één keer, zou je kunnen zeggen, stonden we aan dezelfde kant als de SS'ers, die ook wilden dat alles vlekkeloos zou verlopen. Plotseling stopte de muziek. Vanuit m'n ooghoeken, want ik durfde m'n hoofd niet te draaien, zag ik dat de dirigent vol verwachting naar de poort keek, waar een SS'er stond die hem zou waarschuwen als de stoet in zicht kwam. Daar stond hij, z'n dirigerestok opgeheven, zich inhoudend tot het moment daar was om de muziek te spelen voor onze geëerde gast.

En toen gebeurde het. De catastrofe die iedere acteur vreest. Het dramatische moment van afgrijzen dat alleen bij de grootste gebeurtenissen past. De crisis die elk moment van de waarheid steeds weer schijnt te achtervolgen.

In de tiende rij van ons blok merkte de blokoudste dat bij Yankel Meisel enkele knopen misten.

Het duurde even voor de enormiteit van de misdaad tot hem

doordrong. Toen velde hij hem met één slag. Een ongemakkelijk geschuifel ging door de gelederen. Ik kon zien hoe de SS'ers gespannen blikken uitwisselden, en toen zag ik de blokoudste met twee van zijn helpers Yankel de barak binnenslepen. Toen ze uit het zicht waren, gedroegen ze zich zoals mannen zouden doen die te schande gemaakt en verraden zijn. Ze sloegen en schopten het leven uit hem. Snel rosten ze hem af, als razenden, in een poging hem uit te wissen uit het tafereel en uit hun gedachten. En Yankel, die vergeten had zijn knopen aan te naaien, had niet eens het fatsoen om snel en stilletjes te sterven.

Hij schreeuwde. Een luide, klagende schreeuw, die schalde door de warme, stille zomerlucht. Toen veranderde deze plotseling in het ijle geweeklaag van een eenzame doedelzak, maar ook toen hield het maar niet op. Het ging maar door en door; het overspoelde het vacuüm van de stilte, drong door in de strak in de hand gehouden geesten, van wie paniek zich meester begon te maken, het steeg zelfs uit boven de onregelmatig neerkomende klappen. Op dat moment, denk ik, was er niemand die Yankel Meisel niet haatte, die oude kleine Jood die alles verpestte, die ons allemaal in de problemen bracht door zijn niet aflatende, eenzame, zinloze protest.

Het geluid ging over in een zacht gejammer. Ik zag een SS-officier met een bezweet gezicht een korte knik geven in de richting van ons blok. Twee onderofficieren renden ernaartoe. En toen werd het stil.

De SS'ers kwamen vlug uit het gebouw gelopen en gingen terug naar hun plaatsen. De blokoudste en zijn onhandige collega-slaggers schuifelden er schaapachtig achteraan, gekwetst door de onrechtvaardigheid van het hele gebeuren. Van alle blokken moest juist dat van hen zichzelf te kijk zetten, en dat met de hete adem van Himmler in hun nek. Van alle mannen moest juist Yankel Meisel de boel verzieken.

Op het podium had de dirigent van het orkest geen vin verroerd. Hij had zijn ogen nog geen seconde van de SS'er bij de poort afgewend, de man die hem het teken zou geven. De muziek balanceerde op het uiteinde van zijn dirigeerstokje, en dat was voor hem het enige wat ertoe deed.

Een korte, rustige waarschuwing. Himmlers gevolg was nog maar twintig meter van de ingang verwijderd. De dirigeerstok begon met verfijnde precisie te bewegen en het orkest volgde gehoorzaam, levendig, schitterend, met een stuk uit de *Aïda*. Het was *De triumfmars*.

De poort zwaaide open. Een lange, zwarte, open Mercedes reed langzaam en met oneindige waardigheid Auschwitz binnen. Voorin zaten een chauffeur en een SS-officier in een bruin tenue. Daarachter zat Reichsführer Heinrich Himmler samen met Rudolf Höss, de commandant van het kamp. En in hun kielzog liep een bont gezelschap van hoge officieren. De groep bewoog zich voort met een tempo alsof het om een begrafenis ging, en in de jaren die volgden bleek het dat inderdaad te zijn geweest. Een begrafenisstoet.

Voor het orkest kwam de groep tot stilstand. Himmler stapte uit, glimlachend, duidelijk verrast en ingenomen met de muziek. Hij stond even stil om te luisteren en liep vervolgens, al babbelend met Höss, in de richting van ons blok. En terwijl hij naderbij kwam kreeg ik een absurd, overweldigend gevoel van opluchting.

Dagenlang hadden we met vrees naar dit moment toegeleefd. Uur na uur, dag en nacht. De gedachte eraan had ons vreselijk veel angst aangejaagd, tot Himmler in onze gedachten een almachtige boeman geworden was, een boze, lelijke duivel die onze botten zou vermalen als onze nagels vies waren. En nu bevond hij zich onder ons, zich voortbewegend met de elegantie en de charme van iemand uit de hogere middenklasse van het Engelse koningshuis, die geheel ontspannen in de welwillende atmosfeer van een Engels tuinfeest rondloopt.

Net als een lid van het Engelse koningshuis leek ook hij er slag van te hebben om anderen op hun gemak te stellen, zonder dat het hem enige inspanning leek te kosten. Lagerführer Aumeyer, de plaatsvervanger van Höss, deed stijfjes een stap naar voren, klikte z'n hakken tegen elkaar en doorboorde de lucht met een Hitlergroet. Himmler glimlachte, beantwoordde minzaam zijn groet, en nam hem op in de gezellige warmte van de binnenste cirkel. De stijfheid van de Lagerführer maakte plaats voor een respectvolle jovialiteit.

Vol verlangen staarde ik naar de groep terwijl deze langzaam in mijn richting liep, want tegen die tijd was mijn geest zo gemanipuleerd dat ik hen zag als heel bijzondere wezens. Zeker, het waren nazi's. Maar grote nazi's. Hatelijk? Ja. Maar toch ook bezienswaardig. Mannen die het leven van miljoenen in hun hand hadden, en de dood van miljoenen. Ik keek met enig ontzag naar hun uniformen met de messcherpe vouwen in de broek, hun smetteloze overhemden. En ik voelde een ongelofelijke kloof tussen hen en mij, ook al waren ze maar vijf meter van me verwijderd.

Himmler zelf kwam dichterbij. Ik bekeek zijn bleke, slappe gezicht, zijn uitdrukking die minzaam en tolerant was, ietwat verveeld en geamuseerd. Zijn montuurloze bril glinsterde in het zonlicht. In tegenstelling tot dat van de anderen leek zijn uniform niet helemaal goed te passen. Ik dacht: Deze man is geen monster. Hij lijkt meer op een schoolmeester. Een doodgewone, alledaagse schoolmeester!

Jaren later hoorde ik dat hij inderdaad leraar wiskunde was geweest voordat hij de bedenker van Hitlers vernietigingskampen werd. Voor hem was de dood niet meer dan een eenvoudige reken-som, eindeloze rijen van cijfertjes in een keurig bijgehouden tabel.

Nu stond hij vlak voor me. De fotograferende hielenlikkers draafden voor hem uit, hun camera's klikkend en ratelend. Zij stelden zich op en stommelden achteruit, plaatjes schietend op hun knieën, op hun buik, als razenden op zoek naar een nieuwe, onverwachte kijk op een klein stukje geschiedenis, heen en weer schietend als sleepboten voor een oceaanstomer.

Hij bereikte het eind van de rij, draaide zich om en liep weer terug, de gevangenen beijkend met een beleefde belangstelling. Hij kwam weer vlak voor me langs, zo dicht dat ik hem aan had kunnen raken, en een seconde lang kruisten onze blikken elkaar. Hij had koude, onpersoonlijke ogen die weinig leken op te merken. Toch merkte ik dat ik bij mezelf dacht: Als hij erachter komt wat hier gebeurt, dan zorgt hij er misschien wel voor dat het beter wordt. Misschien krijgen we dan beter eten. Misschien worden we dan niet meer zo veel geslagen. Misschien ... Misschien worden we dan voor de verandering eens wat rechtvaardiger behandeld.

Ziet u, ik was Yankel Meisel alweer vergeten. En alle anderen ook, enkel en alleen omdat Heinrich Himmler glimlachte. Ik weet nog dat ik dacht: Als ze hem maar alles lieten zien! Als hij er maar op zou staan om alles te zien: het vergassen, het verbranden, de wreedheid, alles!

En hij stond erop dat hij alles zou zien. Dat hoorde ik vlak na de oorlog, toen Rudolf Höss in z'n gevangenis in Krakow zijn autobiografie schreef, voordat hij aan zijn eigen galg in Auschwitz geëxecuteerd werd. De uitgever verzocht mij om de proefdruk van dit afschuwelijke document te lezen en te controleren, en ik las: *Daarna klom hij (Himmler) op de toren naast de poort en liet zich de verschillende delen van het kamp aanwijzen, en ook de waterafvoer die in aanbouw was, en de omvang van de voorgestelde uitbreidingen. Hij zag de gevangenen aan het werk en inspecteerde hun huisvesting en de keukens en de ziekenhuisvoorzieningen.*

Ik richtte zijn aandacht voortdurend op de gebreken van het kamp en hij zag ze zelf ook. Hij zag de uitgemergelde zieken, en de oorzaken van de ziekten werden hem openhartig uitgelegd door de artsen. Hij zag het overvolle ziekenblok. Hij hoorde van het sterftecijfer onder de kinderen in het zigeunerkamp en hij zag de kinderen die leden aan de vreselijke ziekte noma.

Hij zag ook de stampvolle hutten en de primitieve, ontoereikende latrines en badhuizen. De artsen vertelden hem over het grote aantal zieken en doden, en vooral de redenen daarvan. Alles werd hem uiterst nauwkeurig uitgelegd, en hij zag alles precies zoals het in werkelijkheid was, en hij zweeg.

Hij volgde het hele proces van de vernietiging van een transport van Joden dat zojuist aangekomen was. Hij bekeek ook kort de selectie van de gezonde Joden, zonder bezwaar te maken. Hij maakte geen enkele opmerking over het vernietigingsproces, maar bleef zwijgen. Ondertussen observeerde hij onopvallend de officieren en onderofficieren van het kamp die betrokken waren bij de werkzaamheden, inclusief mijzelf.

In het vrouwenkamp zag hij de benauwde barakken, de ontoereikende toiletvoorzieningen en de kapotte watertoevoer, en hij vroeg de officier die de administratie bijhield om hem de voorraad kleren te laten zien. Overal zag hij wat er mis was. Hij liet zich alle details van het rantsoeneringssysteem

uitleggen, en de extra's voor degenen die zwaar werk deden.

In het vrouwenkamp woonde hij de afranseling van een vrouwelijke crimineel bij (een prostituee die doorlopend inbraak pleegde en alles stal wat ze te pakken kon krijgen) om het effect ervan te observeren.

De Reichsführer kreeg echter ook de nodige ontspanning. Tussen het werk door voldeed hij aan zijn sociale verplichtingen. Zo woonde hij op de eerste dag een diner bij dat gegeven werd voor alle bezoekers en alle officieren van het Auschwitz-commando. Hij stond erop dat hij hen stuk voor stuk zou spreken, om met hen over hun werk en gezinnen te praten.

Later bezocht hij het huis van Höss, was heel charmant tegen diens vrouw en kinderen, nam met veel belangstelling z'n meubilair op en zei tegen de commandant dat z'n huis uitgebreid zou moeten worden, daar het een officiële woning was. En voor hij vertrok zei hij: 'Ik heb je werk gezien en de resultaten die je geboekt hebt, en ik ben tevreden en dank je voor je inspanningen. Ik bevorder je tot Obersturmbahnführer.'

In feite was hij helemaal niet tevreden met wat hij gezien had, maar het waren niet de vreselijke omstandigheden waar hij mee zat. Het waren de ontzettend inefficiënte methoden die gebruikt werden om de Joden te vernietigen die met duizenden tegelijk begonnen binnen te komen uit alle delen van Europa.

De gaskamers vormden slechts een tijdelijke oplossing. Het verbranden van lichamen in open greppels betekende een verspilling van kostbare brandstof, en zorgde ervoor dat de Duitsers die het nabijgelegen Poolse stadje Auschwitz bezetten, klaagden over de stank. Voor een voormalige wiskundeleraar was de hele gang van zaken stomweg te inefficiënt voor woorden.

En dus gaf hij het bevel tot het bouwen van de grootste, efficiëntste vernietigingsfabriek die de wereld ooit gekend heeft. Want de moderne, betonnen gaskamers en de enorme crematoria konden maar liefst 12.000 lichamen per dag verwerken, en dat deden ze ook. De machines van Auschwitz zogen in drie jaar tijd 2.500.000 mannen, vrouwen en kinderen op, en braakten hen weer uit als een onschadelijke zwarte rook.

Heinrich Himmler bezocht het Auschwitz-kamp opnieuw in januari 1943. Ditmaal was ik blij om hem te zien komen, maar niet omdat ik nog steeds een restje hoop had dat hij uit welwillendheid of rechtvaardigheidsgevoel ons lot zou verbeteren. We verwelkomen zijn aanwezigheid enkel en alleen omdat het betekende dat er één dag geen ongeplande afranselingen of afslachtingen zouden zijn.

Opnieuw werden we in rijen opgesteld, keurig netjes, met de zieken achterin en de gezonden vooraan. Opnieuw speelde het orkest en klikten de hielen en koesterden de tirannen zich in de schaduw van de meester. Opnieuw inspecteerde hij het kamp meter voor meter en veegde hij met zijn dikke, pedante vinger over de schoorsteen van Auschwitz, kijkend of er stof op lag. En ditmaal was er geen Yankel Meisel die z'n kleine persoonlijke zandkorrel in de goed geoliede machine liet vallen.

Hoewel hij z'n ronde door het kamp met de voor hem gebruikelijke grondigheid maakte, was het weinig meer dan een aperitief voor de maaltijd die zou komen. Het belangrijkste doel van zijn bezoek was dat hij met eigen ogen de vruchten zou kunnen zien van de plannen die hij zeven maanden daarvoor had gesmeed.

Hij zou getuige zijn van de inwerkingstelling van 's werelds eerste lopendeband-moordmachine, het nieuwe speelgoed van commandant Höss, zijn crematorium. Het was waarlijk een schitterend ding, bijna honderd meter lang en vijftig meter breed, met vijftien ovens die elk in twintig minuten drie lichamen tegelijk konden verbranden, een betonnen monument voor de ontwerper, Herr Walter Dejaco.

Overlevenden van Auschwitz die, zoals ik, de slaven waren die het moesten bouwen, vinden het overigens wellicht interessant om te horen dat Herr Dejaco zijn beroep nog tot lang na de oorlog uitoefende, in Reutte, een stad in het Oostenrijkse deel van Tirol. In 1963 ontving hij de hartelijke gelukwensen van bisschop Rusk van Innsbruck voor de prachtige nieuwe pastorie die hij gebouwd had voor de pastoor van Reutte.

Maar in 1943 was er een oorlog aan de gang en hield hij zich

bezig met een meer praktisch vertoon van zijn vaardigheden. De vernietigingsindustrie stond nog in de kinderschoenen, maar dankzij zijn efficiënte geest stond ze die ochtend toen Himmler ons bezocht, op het punt een grootse sprong voorwaarts te maken.

En hij kreeg zeker een indrukwekkende demonstratie te zien, slechts ontsierd door een tijdschema dat in menig klein spoorwegstation in Duitsland de nodige hoofdbreken zou hebben gekost. Commandant Höss, die niets liever wilde dan zijn nieuwe speelgoed zo efficiënt mogelijk uitstallen, had gezorgd voor een speciaal transport van 3.000 Poolse Joden die klaarstonden voor de slachtpartij op de moderne, Duitse wijze.

Himmler kwam die ochtend om acht uur aan en de show zou een uur later beginnen. Tegen kwart voor negen zaten de nieuwe gaskamers propvol, met hun slimme namaakdouches en de bordjes *Houd u schoon* en *Blijf rustig* enzovoort.

De SS'ers die de wacht hielden hadden ervoor gezorgd dat er geen millimeter van de ruimte verloren ging, door een paar schoten te lossen op de ingang. Hierdoor werden degenen die al binnen waren, aangemoedigd om zich zo ver mogelijk van de deuren te verwijderen en konden er nog meer slachtoffers bij gepropt worden. Toen werden de baby's en de heel kleine kinderen op de hoofden van de volwassenen geslingerd en werden de deuren gesloten en verzegeld.

Een SS'er die een zwaar militair gasmasker droeg, stond boven op de gaskamers, klaar om de capsules met Zyklon-B naar binnen te laten vallen die waterstofcyanide zouden afgeven. Hij had die dag een ereplaats, want zelden zou hij zo'n voornaam publiek hebben, en hij was waarschijnlijk even zenuwachtig als iemand aan de start van een derby.

Tegen vijf voor negen was de spanning bijna ondraaglijk geworden. De soldaat met het gasmasker speelde wat met z'n dozen met capsules. De boel onder hem was tot de nok toe gevuld. Maar de Reichsführer was in geen velden of wegen te bekennen. Hij was vertrokken om te ontbijten, samen met commandant Höss.

Ergens rinkelde een telefoon. Alle hoofden draaiden in die rich-

ting. Een onderofficier rende naar de officier die de leiding over de hele operatie had. Diens gezicht verstijfde, maar hij zei geen woord.

De boodschap was: 'De Reichsführer is nog niet klaar met ontbijten.' Iedereen ontspande zich iets. Toen ging de telefoon nog een keer over. Weer haastte een zwetende onderofficier zich naar z'n meerdere. Weer een boodschap. De bevelhebbende officier vloekte in zichzelf, en mompelde iets tegen de mannen van dezelfde rang die om hem heen stonden.

De Reichsführer, zo leek het, zat nog steeds aan z'n ontbijt. De SS'er op het dak ging op zijn hurken zitten. De mensen in de gaskamers hadden tegen die tijd wel door wat een douche in Auschwitz betekende, en raakten in paniek. Ze begonnen te schreeuwen, te krijsen en op de deur te bonken. Maar niemand die buiten stond hoorde hen, want de nieuwe gaskamers lieten niet alleen geen gas, maar ook geen geluid door.

En zelfs als ze te horen waren geweest, had niemand er aandacht aan besteed. De SS'ers hadden zo hun eigen zorgen. De ochtend sleepte zich voort en de boodschappers kwamen en gingen. Tegen tien uur was het marathonontbijt nog steeds aan de gang. Tegen halfelf waren de SS'ers vrijwel immuun geworden voor vals alarm en de man op het dak bleef zelfs op z'n hurken zitten als de telefoon overging.

Maar tegen een uur of elf, precies twee uur te laat, kwam een auto aangereden. Himmler en Höss stapten uit en bleven een tijdje staan kletsen met de aanwezige officieren. Himmler luisterde aandachtig terwijl ze hem de gang van zaken tot in de details uitlegden. Hij kuierde naar de verzegelde deur, gluurde terloops door het kleine, dikke observatieraam naar de wriemelende lichamen achter de deur en liep terug om z'n ondergeschikten nog wat vragen te stellen.

Maar uiteindelijk was alles klaar voor de start. Een scherp bevel werd gegeven aan de SS'er op het dak. Hij maakte een rond deksel open en liet vlug de capsules vallen op de hoofden onder hem. Hij wist, iedereen wist, dat de warmte van de opeengepakte lichamen ervoor zou zorgen dat de capsules in een paar minuten hun gas zouden afgeven; en dus sloot hij het deksel weer snel.

Het vergassen was begonnen. Na een tijdje gewacht te hebben om het gif de gelegenheid te geven zich goed te verspreiden, nodigde Höss zijn gast beleefd uit om nog eens door het raampje te kijken. Een paar minuten lang keek Himmler naar binnen, duidelijk onder de indruk, en wendde zich toen met hernieuwde belangstelling tot de commandant met een nieuw stel vragen. Hij leek tevreden met wat hij gezien had en het had zijn humeur opgevijseld. Hoewel hij slechts zelden rookte, nam hij een sigaret aan van een officier en lachte en maakte grapjes terwijl hij hem wat onhandig oprookte.

Dat de sfeer nu wat meer ontspannen was, betekende echter niet dat de wezenlijke zaken vergeten werden. Verschillende keren liet hij het groepje officieren om door het raampje te kijken hoe de zaken ervoor stonden. En toen iedereen die binnen was, dood was, volgde hij met veel belangstelling de gang van zaken die volgde.

Met speciale liften werden de lichamen naar het crematorium gebracht, maar ze werden niet onmiddellijk verbrand. Eerst moesten de gouden tanden verwijderd worden. Het haar, dat gebruikt werd om de koppen van de torpedo's waterdicht te maken, moest van het hoofd van de vrouwen afgesneden worden. De lichamen van de rijkere Joden, die al vooraf gemerkt waren, moesten apart gehouden worden om ze open te snijden, voor het geval ze slim genoeg waren geweest om juwelen – of misschien wel diamanten – in hun lichaam te verstoppen.

Ja, het was een ingewikkeld werk, maar de nieuwe machinerieën liepen gesmeerd in de handen van de goed getrainde troepen. Himmler wachtte nog tot de rook boven de schoorstenen dikker begon te worden en keek toen op z'n horloge.

Het was één uur. Tijd voor de lunch dus. Hij schudde de hand van de officieren, beantwoordde nonchalant en opgewekt de groet van de lagere manschappen en klom terug in de auto, samen met Höss.

Auschwitz was in bedrijf. En op een schaal waarover kleine oude Yankel Meisel in verwondering en ongeloof z'n hoofd geschud zou hebben. Hij was nooit erg ambitieus geweest en het idee van zo'n

gestroomlijnde massale vernietiging zou hem gewoon boven z'n pet zijn gegaan.

Maar goed, hij had dan ook nooit van de *Endlösung* gehoord, laat staan van de rol die Auschwitz daarin zou spelen.

HOOFDSTUK 2

EEN ZOON ALS IK

Ik zat in de huiskamer, maar ik had maar weinig aandacht voor de Russische grammatica die ik open voor me had liggen. Ik wist dat van studeren toch niet veel meer terecht zou komen. Ik hoorde m'n moeder die in de keuken aan het rommelen was, vlak naast de huiskamer. Ze ging vreselijk tekeer met de steelpannen en dat was een duidelijke aanwijzing dat er een ruzie in de lucht zat.

En daar had ze ook wel reden toe, neem ik aan. Een uur daarvoor had ik haar verteld dat ik naar Engeland wilde gaan om me bij het Tsjechoslowaakse leger in ballingschap aan te sluiten. En vanuit mijn moeder gezien, in het stadje Trnava, een kilometer of dertig van Bratislava, leek Engeland even ver weg als de onbetreden jungle van Peru.

Ik hoorde haar schelle en sarcastische stem boven de wanklanken van het keukenorkest uit, alsof ze bij mij in de kamer stond.

'Waarom vlieg je niet even naar de maan, om een stukje groene kaas voor jezelf af te snijden? Maar zorg dat je op tijd terug bent voor het eten!' Ik zei maar niets. Een heerlijke geur, een fantastische combinatie van wienerschnitzel, apfelstrudel en gebakken aardappelen, leidde mijn aandacht voor korte tijd af van het twistgesprek dat nog maar nauwelijks begonnen was. 'Ik weet niet waar we jou vandaan hebben. Je lijkt in ieder geval in niets op mijn kant van de familie. Eerst die toestand met het Engels leren. En toen, alsof dat nog niet erg genoeg was, Russisch, jawel!'

Gesnuif. Nog wat gekletter van pannen. Gemompel waarvan het onduidelijk was of het voor mij of voor de schnitzel bedoeld was. 'Russisch! Waarom kun je je niet gewoon ergens vestigen zoals alle

normale mensen en een fatsoenlijk vak leren? Waar heb je trouwens die verwaande ideeën vandaan?’

Ik deed m'n Russische grammatica dicht, liep naar de keuken en zei: 'Mamma, ik ben niet van plan me als een kalf in een veewagen te laten deporteren.'

De steelpannen zwegen. M'n moeder veegde haar handen af aan haar enorme schort, keek me met een lange, scherpe, doordringende blik aan, zuchtte eens flink en zei: 'Nee, dat zal ook wel niet. Misschien heb je wel gelijk.' Toen maakte ze een sprong naar de gas-kachel en trok een pan van het vuur, alsof ze een kind uit de Donau redde.

'Kijk nou wat je veroorzaakt!' snauwde ze. 'De aardappels zijn aangebrand!'

Bij ons thuis was dat echt een zware misdaad, want m'n moeder was een uitstekende en vooral trotse kokkin.

Elke Joodse moeder zou zich zorgen hebben gemaakt om een zoon als ik. In het onafhankelijke protectoraat Slowakije, dat in de persoon van z'n president, mgr. Tiso, gezworen had om zij aan zij te strijden met z'n weldoeners, de nazi's, werd van Joden verwacht dat ze niet te hoog grepen. In feite was het hun zelfs bij de wet verboden om dat te doen.

Het waren niet zozeer de wetten waar mijn moeder zich zorgen om maakte. Het was eerder een gewetenskwestie, het verlangen om het juiste te doen. Haar geest was zo gekneet door de berustende leiders van onze gemeente dat ze de positie van tweederangsburger min of meer geaccepteerd had als iets dat redelijk en juist was.

Toen ik bijvoorbeeld Engels wilde leren, schudde ze haar hoofd om me en maakte ze zich bezorgd, zoals Engelse ouders zich zorgen zouden kunnen maken als hun zoon weigerde cricket te spelen en in plaats daarvan op honkbal ging. Ze zag mijn studie als iets excentrieks.

Toen ik ook nog Russisch in m'n studiepakket opnam, maakte ze zich zoveel zorgen om mijn geestelijke gezondheid dat ze met me naar de dokter ging. Gelukkig sprak hij zelf ook Russisch en was hij in staat haar ervan te verzekeren dat mijn streven wellicht wat

ongewoon was, maar op zich niet op een ziekelijke aanleg wees.

Als ik nu terugdenk aan mijn houding van toen, dan sta ik ervan te kijken dat ook ik zo veel zo gemakkelijk accepteerde. De enige redelijke conclusie is dat het kwam doordat de wetten die onze rechten inperkten heel discreet werden ingevoerd, bijna onzichtbaar om ons heen neervallend als een rustige sneeuwbuï.

Ik werd me voor het eerst van ze bewust op m'n vijftiende, toen mijn naam geschrapt werd van de leerlingenlijst van de plaatselijke middelbare school. Ook privéonderwijs werd mij ontzegd en het werd me zelfs verboden voor mezelf te studeren, een regeling die natuurlijk onmogelijk afgedwongen kon worden en waar ik me dan ook niets van aantrok. Maar ik kon niet meer naar school en ging dus als arbeider werken.

Op het werk werden twee loonschalen gehanteerd, zoals ik al snel merkte: een lage voor Joden, en een hogere voor alle anderen. En toen ik zonder werk kwam te zitten, merkte ik dat ik achter in de rij voor het arbeidsbureau terechtkwam. De banen gingen eerst naar de niet-Joden, en we konden van geluk spreken als er nog een paar overbleven.

Daarna werd onze bewegingsvrijheid ingeperkt. We mochten enkel in bepaalde plaatsen wonen en dan nog alleen in bepaalde wijken van die plaatsen, de armere wijken. Ook de mogelijkheden om te reizen werden beknot en we mochten slechts een beperkte afstand reizen zonder speciale toestemming. En zo werd in Slowakije langzaam maar zeker het gettosysteem ingevoerd.

Uiteraard vond ik dit alles vreselijk. Toch accepteerde ik deze regelingen min of meer als onplezierige dingen die bij het leven hoorden. Zelfs toen verordend werd dat Joden een gele davidster op hun jas moesten dragen, voegde ik mij daarnaar zonder dat het me veel kon schelen.

Pas toen de deportatiewetten door de regering aangenomen werden, kwam ik plotseling in opstand.

Ik kan niet precies zeggen waardoor de vlam van de rebellie in mij ontstoken werd. Misschien kwam het doordat ik toen zeventien was en in ieder geval m'n ogen open had. Misschien kwam het doordat ik bij staatsverordening van de ene op de andere dag in de

eerste plaats Jood was, in plaats van Slowaak. Het is waarschijnlijker dat het kwam doordat ik het afschuwelijk vond om m'n eigen land uit geschopt te worden.

Want dat was de bedoeling. In alle kalmte werd ons verteld dat alle Joden naar reservaten in Polen gestuurd zouden worden, waar we zouden leren werken en onze eigen gemeenschappen zouden kunnen opbouwen. De jonge, gezonde mannen zouden als eersten gaan, zo meldde de aankondiging, en in die omstandigheden leek dat redelijk genoeg. Uiteraard begrepen we pas later dat de eigenlijke reden hiervan was dat men de ruggengraat van een eventueel verzet wilde breken.

Ik wist niet dat het reservaat een vernietigingskamp genaamd Auschwitz was, een plek waar van mij verwacht werd dat ik fatsoenlijk en rustig zou sterven. Maar ik kon het gewoon niet verkroppen dat ik niet langer lid van de gemeenschap was, en dat ik daarom afgemarcheerd zou worden, zoals vroeger de Indianen in Noord-Amerika. Het enige verschil tussen hen en ons was alleen dat de Indianen in hun eigen land mochten blijven.

Mijn moeder was een vastberaden, zelfbewuste vrouw, die uit vrijwel niets een kleine kleermakerij had opgebouwd. Ze had graag dat alles volgens haar plan verliep. Maar als ze eenmaal voor iets gezwicht was, accepteerde ze de nieuwe zienswijze van harte en pakte de zaak met een onverbidde logica aan.

Ze kwakte een sissende wienerschnitzel voor me neer en zei: 'Hoe ben je van plan in Engeland te komen?'

'Door Hongarije. Dan naar Joegoslavië. Als ik dan merk dat ik niet verder kan komen, voeg ik me bij de Titoïsten.'

Een tijdje bleef ze stil. Ik wist dat ze dacht aan de grenzen die ik moest oversteken, aan de Slowaakse Hlinka-wachten in hun zwarte uniformen, die de SS probeerden na te apen; aan de schietgrage Hongaarse grenspatrouilles; aan de duizendeneen gevaren waaraan ik bloot zou staan als ik dwars door een Europa in oorlog zou proberen te trekken. Toen, nadat ze deze gedachten verwerkt had, zei ze kalm: 'Je hebt kleren nodig, en je hebt geld nodig.'

Op de een of andere manier lukte het haar om voor kleren te

zorgen. Geld was een groter probleem. Maar na een paar dagen kwam ze naar me toe en zei: 'Hier heb je wat, zoon. Het is niet veel, maar het is alles wat ik bij elkaar kan krijgen.'

Het was tien pond, net genoeg voor mijn kaartje naar Engeland.

Ondertussen had ik de route bestudeerd. Ik had besloten dat ik het best naar Sered, aan de Slowaakse kant van de grens, kon gaan en dan dwars door het land naar Galanta in Hongarije, ongeveer tien of twaalf kilometer verderop. Daar woonden familieleden van een schoolkameraad van me, van wie hij zei dat ze me wel verder zouden willen helpen.

Het probleem was om van Trnava naar Sered te komen, een behoorlijke afstand, en veel verder weg dan het Joden toegestaan was om te reizen. Het was duidelijk dat ik niet met de trein kon gaan, want de passagiers werden doorlopend gecontroleerd en ik zou gearresteerd worden voor ik een paar kilometer gereden had; en lopen zou nog veel gevaarlijker zijn, want dan zou ik door onbekend land moeten trekken en dat zou onmiddellijk verdacht zijn. Mijn moeder kwam met een oplossing. Nonchalant, want nu ze zich in de situatie geschikt had toonde ze nauwelijks enige emotie, zei ze: 'Je moet met de taxi gaan. Een kennis van je vader wil je er wel heen brengen zonder al te veel vragen te stellen.'

Het klonk belachelijk. Wie deed er nou een vluchtpoging in een taxi. Maar toen ik er verder over nadacht, besepte ik dat mijn moeder gelijk had.

Het duurde nog een week voor ik klaar was om te vertrekken. De taxichauffeur, een keihard type met een enorme buik, een door tabak verkleurde hangsnor en het gezicht van een bloedhond, was niet erg ingenomen met de rit, want als hij gesnapt werd terwijl hij mij vervoerde, zou hij zelf ook gearresteerd worden. Maar in naam van de vriendschap stemde hij erin toe mij weg te brengen en ik wist dat ik hem zonder meer kon vertrouwen.

En dus nam ik in maart 1942 afscheid van mijn moeder, bedankte haar voor alles wat ze gedaan had en pakte mijn tas. Haar gezicht toonde weinig emotie en het enige wat ze zei was: 'Pas goed op jezelf. En vergeet niet schone sokken aan te trekken.'

Toen de taxi wegreed keek ik niet meer om, niet omdat de emo-

ties mij te veel werden, maar omdat ik te druk bezig was mijn davidster van m'n schouder te scheuren.

Daarna leunde ik achterover in de versleten leren bekleding en m'n maag kromp ineen van de opwinding. In m'n zak had ik het geld van m'n moeder, een landkaart en een doosje lucifers. Het was niet veel voor de reis die ik zou beginnen, maar ik was pas zeventien jaar en had nog niet geleerd risico's af te wegen.

Na een halfuur zagen we de lichten van Sered. Al die tijd hadden de chauffeur en ik nog maar een paar woorden gewisseld. We werden allebei steeds meer gespannen en woorden leken niet op hun plaats.

Pas toen we ergens in de stad stilhielden en ik uitstapte om hem te betalen, werden we wat spraakzamer. Het tarief, zo vertelde hij me, was vierhonderd kroon, 20 pond, dus veel meer dan ik had.

Het was een vervelend moment voor ons beiden. Ik haalde m'n geld tevoorschijn en bood het hem aan. Met een trieste blik staarde hij er een tijdje naar, krabde zich op z'n hoofd, trok aan z'n snor en zei ten slotte met een enorme zucht: 'Hou de helft maar. Je zult het nodig hebben. Geef me een briefje mee voor je moeder, dan kan zij de rest later betalen.'

Deze man was geen Jood, maar hij was zeker een vriend. Ik probeerde hem te bedanken, maar hij was alweer ingestapt en weggereden voor ik de woorden gevonden had. Zijn missie – en voor hem was het werkelijk een gevaarlijke missie – was voltooid.

Ik pakte m'n tassen op en keek naar Sered. Uit de cafés kwam warm licht en gelach. Overal om me heen snelden mensen naar huis door het vleugje sneeuw dat viel. Aan het eind van de straat zag ik een gendarme die mijn kant op kuierde. Dus ik keerde de lichten en het gelach de rug toe en bleef lopen tot ik het stadje uit was, weg van die gevaarlijke gezelligheid.

In het maanlicht keek ik op mijn kompas en liep, naar ik hoopte, in de richting van de Hongaarse grens en Galanta. Het sneeuwde nu wat harder en ik had het niet alleen koud, maar voelde me opeens ook erg eenzaam. De opwinding stierf weg in de vijandige duisternis en maakte plaats voor iets dat erg veel op angst leek.

Zo liep ik urenlang, voortdurend m'n opstandige zenuwen in

bedwang houdend. En uiteindelijk zag ik lichten voor me. Galanta! Ik was in Hongarije aangekomen.

Ik versnelde m'n pas en om vijf uur in de ochtend liep ik het uitgestorven stadje in, op m'n hoede voor patrouillerende agenten. Het kostte me weinig moeite om het huis van m'n vriend te vinden en slap van de opluchting en vermoeidheid klopte ik op de indrukwekkende deur.

Lange tijd bleef het stil. Ik klopte nog eens, nu wat luider. En toen er uren verstreken leken te zijn, hoorde ik zacht voetstappen aankomen. De deur ging een paar centimeter open en het angstige gezicht van een dienstmeisje keek me aan. Toen werd de deur weer dichtgegooid.

Ik klopte opnieuw en drukte op de bel zonder m'n vinger ervan af te halen, ondertussen over m'n schouder kijkend, want ik verwachtte dat er ieder moment een politieagent om de hoek kon komen. Ik hoorde nog meer voetstappen en toen een gefluisterd gesprekje, dus ik stopte met bellen en de deur ging weer open.

Een lange, aantrekkelijke vrouw in een peignoir keek op me neer. Ik zei snel: 'Ik ben Rudi Vrba, een vriend van Stefan. Hij zei dat als ik hier aan zou kloppen ...'

Ze onderbrak me. Na me nauwkeurig opgenomen te hebben, zei ze langzaam: 'Je bent een vriend ... van Stefan?'

'Ja. We hebben samen op school gezeten.'

Een lange tijd stond ze naar me te staren. Toen trok ze met tegenzin de deur wat verder open en zei: 'Kom maar binnen.'

Ik vond het maar raar. Goed, het was halfzes in de ochtend, maar toch had ik wel een iets warmer welkom verwacht van de familie van een oude schoolvriend. Maar toen ik niet helemaal op m'n gemak de enorme hal inliep, viel m'n oog op een grote spiegel aan de muur en zag ik mezelf.

Een donkere jongeman met een bleek gezicht keek me aan. Zijn haar zat helemaal in de war en z'n kleren zaten onder de modder. Om z'n ogen zaten rode kringen en z'n blik was wat verwilderd. Hij zag eruit als een kruising tussen een bandiet en een zwerver. Ik kon me nauwelijks iets voorstellen dat minder op een student leek.

Ik wendde me tot m'n gastvrouw en zei zwakjes: 'Het spijt me.'

Ik ben komen lopen van Sered. Ik moest door de velden heen.'

Haar gezicht verstijfde en ze zei bijna fluisterend: 'Bedoel je ... dat je hier ... illegaal bent?'

Ik knikte. Ze hief haar mooie ogen naar de hemel, gaf een diepe zucht, schudde haar hoofd alsof ze probeerde haar gedachten te ordenen en zei: 'Ik geloof dat je beter eerst een bad kunt nemen. We praten straks aan het ontbijt wel verder.'

Het dienstmeisje ging me voor naar een badkamer als een paleis, terwijl ze me de hele tijd in de gaten hield alsof ik een bom in m'n zak had. Ze draaide de kraan open en beende weg zo snel als haar dunne beentjes haar wilden dragen. Het bad was heerlijk en ik bleef er minstens een halfuur in liggen. Mijn vermoeidheid loste op in het warme, geurige water. Toen ik eruit kwam, zag ik dat mijn kleren, die ik in de kleedkamer had uitgedaan, keurig schoongemaakt en geperst waren.

Ik ging naar beneden, er weer iets beschaafder uitziend en me ook zo voelend. Mijn gastvrouw en haar man, een stevige, elegante man met zilverkleurig haar, zaten me op te wachten aan een volgeladen ontbijttafel. Terwijl ik at, kletsten ze wat over Stefan; pas toen ik klaar was, begonnen ze over ernstiger dingen te praten.

En het was inderdaad ernstig. M'n gastheer zei rustig: 'Ik neem aan dat je weet hoe de toestand hier in Hongarije is?'

Ik leegde m'n derde kop koffie en zei vrolijk: 'Nee.' Ik voelde me weer prima, zo schoon en met een volle maag.

'Nou, ik denk dat je het wel moet weten. We hebben hier een staat van beleg, wat op zich al erg genoeg is. Maar bovendien is de relatie tussen Slowakije en Hongarije op het moment zo slecht als het maar zijn kan. De overheid weet dat er een zeker grensverkeer is en iedereen die een Slovaak helpt, wordt onmiddellijk gevangen-gezet voor het herbergen van een spion.'

Opeens lag het heerlijke ontbijt me heel zwaar op de maag. Ik voelde me weer smerig.

'Bedoelt u ... dat ik jullie hier in gevaar breng?'

Hij knikte. Ik wilde opstaan, maar hij wenkte me direct terug in m'n stoel. 'Niet zo haastig', zei hij. 'Dit zal wat organisatie vergen. Als je in je eentje de straat op gaat, dan word je binnen vijf minu-

ten opgepakt. Eigenlijk begrijp ik niet dat je niet al veel eerder opgepakt bent!

Hij liep naar de telefoon en draaide een paar nummers. Binnen een halfuur leek het hele huis vol mensen te zijn. Er vond een levendige bespreking plaats, waarbij besloten werd dat ik zo gauw mogelijk naar Boedapest moest vertrekken.

Opnieuw stond ik op. Wat ongeduldig zei m'n gastheer: 'Waar ga je nu weer heen?'

'Naar het station.'

'Allemachtig, jongen,' brulde hij, 'ben je gek? Ik zei toch dat dit een boel organisatie zou vergen!'

En dat deed het zeker. Eén man bracht me naar het station. Een andere kocht een kaartje voor me, een kaartje voor de tweede klas, omdat de mensen in de derde klas eerder zouden kletsen en vragen stellen en mensen in de eerste klas me zouden kunnen aangeven, omdat ik er niet uitzag als een eersteklasreiziger.

Een derde man kocht een exemplaar van de plaatselijke fascistische krant om me een antisemitisch tintje te geven, en een vierde stopte me wat kleingeld in de hand. Het kaartje, het geld en de krant werden me heimelijk overhandigd terwijl de koeriers vlak langs me liepen zonder me aan te kijken. En tegen een uur of negen, vier uur na mijn aankomst in Galanta, reed ik in een snel-trein de stad weer uit.

De fluit van de trein klonk over het land en ik leunde achterover en probeerde te doen alsof ik sliep. Het kleingeld en het geld van m'n moeder voelden prettig aan in m'n zak; maar in m'n hoofd had ik een nog veel waardevoller bezit dan geld: het adres van een socialistische verzetsman in Boedapest, dat ik gekregen had van m'n vrienden in Trnava. Pista zou me wel verder helpen, hadden ze gezegd.

Ik ging direct naar zijn huis toe, een groezelige kleine flat in een arbeiderswijk. Een vrouw in het zwart keek nerveus naar me en zei: 'Hij is er niet. Ga naar zijn broer, misschien kan die contact met hem opnemen voor je.'

Ze krabbelde het adres op een papiertje. Ik zag dat het in een wat betere wijk was en vertrok weer, met het gevoel dat ik eindelijk de

situatie wat onder controle begon te krijgen. Bij het huis werd ik direct binnengelaten alsof ik een oude vriend was en kwamen koffie en gebak op tafel.

Terwijl ik het opat vertelde ik hun mijn verhaal. De broer van de verzetsman hoorde het aan zonder iets te zeggen en glimlachte toen wrang.

‘Dit is wat vervelend’, zei hij. ‘Ik ben namelijk lid van de plaatselijke fascistische organisatie!’

Ik verstijfde en had het gevoel dat m’n maag zich omkeerde. Ik was gesnapt en dat niet alleen, maar ik had daarbij ook nog alles opgebiecht; ik had zelfs m’n vrienden in Galanta genoemd. M’n blik gleed naar de deur en het raam; maar tot mijn verrassing begon mijn fascistische gastheer te bulderen van het lachen.

‘Rustig maar!’ zei hij. ‘Velen van ons zijn tegenwoordig bij de organisatie. Het is goed voor de zaken. En voor de gezondheid. Je kunt wel hier blijven tot we uitgezocht hebben wat we met jou aan moeten.’

Ik bleef tien dagen bij hem, maar toen begon ik te vinden dat ik misbruik maakte van zijn gastvrijheid. Dus ik ging naar hem toe en zei: ‘Ik moet een baan vinden. Ik denk dat ik naar de zionisten toestap om te kijken of zij me kunnen helpen papieren te krijgen en daarna werk.’

Mij klonk het als een verstandig plan in de oren. Maar m’n gastheer was er niet zo enthousiast over.

‘Mijn vriend,’ zei hij, ‘ik denk niet dat ze je met open armen zullen ontvangen.’

‘Waarom niet? Zij moeten me wel helpen!’

Hij haalde z’n schouders op en verdiepte zich weer in z’n partijdossiers die over de tafel verspreid lagen.

Die middag ging ik naar het O.M.Zs.A.-huis, het hoofdkwartier van de zionisten in Boedapest. Uitgebreid vertelde ik daar mijn verhaal aan een streng ogende man van midden in de dertig.

Hij dacht even na en zei toen: ‘Je bent illegaal in Boedapest. Is dat wat je wilt zeggen?’

‘Ja.’

‘Weet je niet dat je de wet overtreedt?’

Ik knikte, terwijl ik me afvroeg hoe iemand die zo dom was, kwam aan een functie die me zo verantwoordelijk toescheen.

‘En je verwacht hier werk te krijgen zonder papieren?’

‘Met valse papieren.’

Als ik de Talmoed kapotgescheurd had en erop was gaan stampen, had ik hem waarschijnlijk niet erger kunnen schokken. Zijn mond ging een paar keer open en dicht en toen brulde hij: ‘Besef je dan niet dat het mijn plicht is je aan de politie over te dragen?’

Nu was het mijn beurt om hem aan te gapen. Een zionist die een Jood aan de fascistische politie overdroeg? Ik dacht dat ik gek aan het worden was.

‘Weg hier! Vertrek zo snel als je kunt!’

Ik vertrok, geschokt en in de war. Pas drie jaar later zou ik beseffen wat het O.M.Zs.A.-huis en de mensen daar vertegenwoordigden.

Mijn fascistische vriend was helemaal niet verbaasd toen ik hem vertelde wat me overkomen was. Hij was het echter met me eens dat ik Boedapest zo snel mogelijk moest verlaten voor het geval dat de zionistische beambte me aangaf bij de politie. Dus ik werd nog eens het middelpunt van een familievergadering.

Ten slotte werd besloten dat ik naar Slowakije terug zou gaan en dat daar, in Trvana, vrienden me op zouden wachten met valse papieren die zouden aantonen dat ik een goede, zuivere Ariër was.

Ik zag maar één moeilijkheid in het overigens uitstekende plan. ‘De reis van Galanta naar Sered zou weleens niet zo gemakkelijk kunnen zijn’, zei ik. ‘Hoe moet het als ik vertraging oploopt?’

‘Maak je geen zorgen. Ze weten welke problemen je kunt tegenkomen. Ze zullen zes dagen op je wachten.’

Ik besepte toen dat ik hier te maken had met mensen die niet alleen geduldig, maar ook heel moedig waren. Een week lang in een grensstadje rondhangen betekende erom vragen gearresteerd te worden.

Het mechanisme dat ik uit Galanta kende, werd nu in omgekeerde richting in werking gezet. Op het station van Boedapest kreeg ik mijn treinkaartje, wat geld en een fascistische krant, steeds van iemand anders. Ik stapte op de sneltrein en drie uur later stond ik

aan de rand van Galanta, klaar om op weg te gaan naar het veld en de grens.

Tegen die tijd voelde ik me al een hele veteraan. Ik was nu immers op bekend terrein en ik had heel wat geleerd sinds het moment waarop ik een week of twee daarvoor afscheid genomen had van mijn moeder. Ik voelde me zelfs redelijk gelukkig terwijl ik door de modder voortploeterde.

Maar toen gebeurde het. Uit het donker klonk een raspende stem: 'Halt!' Ik hield stil en draaide me langzaam om. Ik kon vaag de omtrekken zien van twee Hongaarse grenswachters. Een bleek maantje werd weerspiegeld op de loop van hun geweren.

Ik draaide me snel om en begon te rennen, als een waanzinnige over de zware grond stampend. Ik hoorde nog meer geschreeuw en een paar schoten. Ik stopte, hijgend en bang.

Als ik wat meer ervaring had gehad, was ik natuurlijk doorgereind, want de kans dat zij me in het donker rennend zouden raken, was heel klein; maar dit stukje elementaire militaire strategie zou ik pas later leren, veel later.

Ik draaide me opnieuw om, m'n gezicht naar hen toegewend. Ze kwamen voorzichtig in mijn richting gelopen, de geweren in de aanslag. De ene bleef staan en hield me in het oog terwijl de andere dichterbij kwam. Hij pakte zijn geweer bij de loop en sloeg me razendsnel tegen de zijkant van m'n hoofd, waardoor ik op de grond viel.

Een laars trapte tegen mijn lies. Ik kromp ineem terwijl de pijn de bewusteloosheid verdreef en de hemel boven mij in het rond tolde. Van ver weg klonk een ruwe stem: 'Waar ga je heen?'

Snakkend naar adem zei ik: 'Naar Boedapest.'

'Opstaan!'

Ik probeerde op te staan, maar slaagde er niet in. Ze trokken me op m'n voeten en wisten me onder trappen en slaan naar de grenspost te brengen.

Daar waren nog zo'n tien andere wachters. Ze bekeken me zonder veel nieuwsgierigheid, want dit was nachtelijke routine voor hen. Toen begonnen ze me op een nogal zeurende manier te onderwerpen.

Opnieuw werd mij gevraagd: 'Waar ga je heen?'

'Naar Boedapest.'

Een vuist raakte me op m'n mond en sloeg me tegen de muur.

'Wie ken je in Boedapest?'

'Niemand.'

Een korporaal met een pokdalig gezicht trok langzaam zijn revolver, gooide die omhoog en ving hem op bij de loop. Hij sloeg me recht in m'n gezicht met de kolf en terwijl ik viel leek de hele kamer vol vuurwerk.

Langzaam opende ik m'n ogen. Een glanzende laars stond een paar centimeter van m'n gezicht. Opnieuw klonken de stemmen ver weg en werd ik overeind getrokken.

'Je bent een spion! Geef het toe!'

Ik knipperde versuft met m'n ogen en schudde m'n hoofd. Ik proefde bloed in m'n mond en m'n lippen waren zo gezwollen dat ik nauwelijks kon praten. Toch slaagde ik erin om te stamelen: 'Naar Boedapest.'

Dat waren mijn laatste woorden voor het eerstvolgende halfuur, want het patroon begon zich nu te herhalen. Een vraag. Een klap. Een vraag. Een klap. Zelfs als ik had willen praten, had ik het niet gekund, zo erg was ik in de war.

Ik voelde de slagen bijna niet meer, misschien omdat ik bijna bewusteloos was, maar plotseling hielden ze op. Als door een mist zag ik dat iedereen in de kamer stijf in de houding stond. Met veel moeite wist ik m'n hoofd om te draaien en zag een netjes geklede officier in de deuropening staan. Ik dacht: Nu zal het slaan eindelijk ophouden. Geen wreedheden meer. Officieren gedragen zich als heren.

Het was een zwaargebouwde, gladgeschoren man van midden dertig en hij ging achter de tafel zitten met een trieste zucht, bijna alsof hij medelijden met zichzelf had. Een paar minuten lang rommelde hij tussen de spullen die de soldaten uit mijn zakken hadden gehaald: een nogal smerige zakdoek, wat muntjes, wat onbelangrijke papiertjes. Nog een diepe zucht waarmee hij de goede God leek te vragen om medelijden te betonen met alle dienstdoende officieren.

Hij keek op en staaarde me een tijdje aan. Het was geen onsympathieke blik. Hij leek te willen zeggen dat we allebei slachtoffer van omstandigheden waren die we beiden onsmakelijk vonden, en dat het voor alle betrokkenen veel eenvoudiger geweest was als ik helemaal niet gearresteerd zou zijn.

Ik begon me wat te ontspannen. De soldaten hadden mijn meest belangrijke bezit niet gevonden: mijn geld, dat ik in de zoom van mijn broek genaaid had. Ik wist ook zeker dat ik geen geschreven bewijzen bij me had, geen adressen, niets wat m'n vrienden in Boedapest zou kunnen verraden.

Zijn gezicht en z'n stem waren zacht toen hij me de oude vertrouwde vraag stelde: 'Waar ging je heen?'

'Naar Boedapest. Ik ben een Slowaakse Jood. Ik wilde niet gedeporteerd worden. Ik ben net de grens overgestoken.'

Hij fronste zijn voorhoofd en begon met een van de stukjes papier te spelen. Hij streek het glad en keek me bijna verwijtend aan. Iets in zijn manier van doen maakte dat ik ook naar het papier-tje keek; en m'n maag kromp ineem toen ik het herkende.

Het was een kaartje van de tram in Boedapest!

Langzaam liep hij om de tafel heen en sloeg me tweemaal met veel precisie. Twee soldaten stonden achter mij om me overeind te zetten voor de volgende klap, de volgende vraag.

'Waar woonde je in Boedapest?'

'Buiten. In de parken. In dat soort plaatsen.'

Nog een klap die langzaam leek te komen, maar me naar achter smeed in de armen van de soldaten.

'Je bent een spion. Wie zijn je medeplichtigen?'

'Ik ben geen spion. Ik ben een vluchteling. Ik heb geen medeplichtigen.' Nu begon ik bang te worden. Niet voor mezelf, maar voor al degenen die me hadden geholpen, m'n fascistische vriend en de mannen die me uit de hoofdstad hadden gesmokkeld. Ik was bang dat deze man met z'n geschoren gezicht erin zou slagen mij te laten praten, want daar was hij duidelijk een expert in.

Vermoeid hield hij z'n hand op. Onmiddellijk gaf een soldaat hem een korte knuppel. De twee soldaten die achter me stonden, dwongen me op een tafel. En toen begon hij mijn gezicht te

bewerken met een doelgerichtheid waarbij de eerdere inspanningen van z'n ondergeschikten amateuristisch en verspilde moeite leken.

De klappen sneden in m'n gezicht, korte, felle slagen die met dezelfde eentonige regelmaat kwamen als de vragen. Namen en adressen lagen op het puntje van mijn tong, om weer ingeslikt te worden door een of andere kracht in mij waarvan ik het bestaan niet eens vermoedde.

'Ben je een spion? Wie zijn je vrienden? Waar wonen ze?'

M'n ogen verdwenen onder m'n opgezwollen oogleden en het bloed op mijn gezicht begon vast te koeken. Mijn hele wereld bestond uit die knuppel en hoewel ik niet langer kon zien, verloor ik nog geen seconde m'n bewustzijn. De knuppel drong m'n hersens binnen, maar slaagde er niet in me helemaal onder de duim te krijgen, ondanks het feit dat deze efficiënte officier mij drie uur lang bewerkte.

Daarna hield hij op, niet omdat hij moe geworden was, maar omdat hij ervan overtuigd raakte dat ik de waarheid sprak. Zijn enige probleem was nu nog hoe ze me snel en netjes konden bewerken, want in zijn leven of in zijn gevangenis was geen plaats voor kleine visjes als ik.

Vaag hoorde ik hem tegen een paar soldaten zeggen: 'Breng hem terug naar de grens. De gewone behandeling.'

De gewone behandeling. Hoe slecht ik er ook aan toe was, ik besepte dat ze me zouden doden en dumpen in het niemandsland bij de grens. En op de een of andere manier was die gedachte niet echt beangstigend. De enige emotie die ik op dat moment had, was een mengeling van trots en opluchting; trots omdat ik niet gebroken was en opluchting omdat m'n vrienden veilig waren.

Ze sleepten me terug over het land en door de frisse lucht kwam ik weer wat bij. Na een poosje, toen ik wist dat we dicht bij de grens moesten zijn, hielden we halt en zei een van de soldaten: 'Geef me je geld.'

Een enkele dwaze seconde lang dacht ik dat ik m'n leven terug zou kunnen kopen. Ik scheurde het geld uit m'n broek en hield het naar voren.

‘Gooi het op de grond, Slowaakse smeerlap.’

Ik smeed het op de grond. Zonder z’n ogen van me af te halen pakte hij het op, stopte het in z’n zak en zei: ‘Doorlopen!’

Ik bleef doorlopen, misselijk van m’n eigen domheid. Maar al snel minderden we opnieuw vaart en stopten we weer. Ik hoorde de ene soldaat mompelen: ‘We hebben het verknald. Ik geloof dat we in Slowakije zijn.’

De andere soldaat vloekte zachtjes maar heftig en kreunde: ‘Dat betekent dat we hem niet kunnen neerschieten. Eén schot en we krijgen de honden en de machinegeweren op ons dak.’

‘We kunnen hem beter de keel afsnijden.’

Ik draaide me snel om en zag een van hen op me afkomen met z’n bajonet ontbloot. Ik gilte. Hij stompte me op de grond, sprong boven op me en drukte z’n hand op m’n mond. Zijn collega stond als een bange kat in de duisternis te staren.

Ik voelde de bajonet tegen mijn keel. Het ding prikte in m’n huid; toen hield het geprik op en de soldaat die op me had gezeten stond langzaam op. Beiden stonden ze stokstijf, in doodse stilte en plotseling besefte ik dat ze veel banger waren dan ik.

Minuten gleden voorbij. Een van hen fluisterde: ‘Sta op. Weg hier.’

Ik stond op en begon van hen weg te lopen. Ik liep vijftien meter en toen begon ik te rennen, zigzaggend, duikend, zwaaiend, terwijl ik wachtte op een kogel die nooit kwam.

Ik rende honderd meter in het wilde weg, tot ik struikelde en viel. Het leek of dit het einde was, het einde van de tegenstand, het einde van alles. Ik lag daar met m’n gezicht in de aarde, grommend van de uitputting, geslagen, nog maar half bij bewustzijn.

Hoelang ik daar gelegen heb, weet ik niet. Misschien maar een paar minuten. Misschien wel uren. Misschien heb ik geslapen, of was ik buiten bewustzijn. Maar toen ik ten slotte m’n ogen weer tot een spleetje opende, stond een hond in m’n gezicht te hijgen. Het enige wat ik zag, was de doordringende lichtstraal van een zaklantaarn die in me sneed als een mes.

Ik hoorde een stem in het Slowaaks zeggen: ‘Kijk eens, hij leeft nog!’

Ik werd op m'n voeten getrokken. Het was een Slowaakse grenswachter die naar me staarde met iets van ontzag in z'n ogen en zei: 'Je zou dood moeten zijn! Ze zijn altijd dood als we ze vinden!'

Hij riep een collega en tussen hen in sleepten zij me door de velden tot we bij een dorpje kwamen. Daar traptten ze tegen de deur van een herberg tot de eigenaar grommend naar beneden kwam om open te doen.

Maar toen hij mij zag, m'n gezicht verfraaid door de Hongaren, m'n kleren gescheurd en onder het bloed en de modder, draaide zijn stemming honderdtachtig graden om. Hij liet ons binnen en na een paar minuten lag ik in een enorme leunstoel en dronk ik kleine slokjes brandewijn. Een vrouw verscheen met een kom warm water en begon voorzichtig mijn gezicht te wassen. Tegelijk met het bloed verdween ook de mist en het drong tot me door dat ik weer onder de mensen was.

Hoewel, die grenswachters hadden hun plicht. Ze namen me mee naar het politiebureau en begonnen me te ondervragen. Ik vertelde hun de waarheid. De man die me uit de modder omhoog had getrokken, zei: 'Dus je wilt niet naar een bevestigingsgebied gaan. Je wilt niet werken. Je bent een vuile, smerige Jood. Ik zou je zo moeten slaan dat je moeder je niet zou herkennen. Maar iemand is me voor geweest!'

Hij duwde me een cel binnen, deed de deur op slot en ging verder met zijn bezigheden. Ik ging liggen op de plank die als bed dienstdeed en dommelde weg.

Ik werd wakker van een stem. De stem van een oude vrouw. Ze zei: 'Meneer de Jood ... slaap je?'

Ik ontdekte waar de stem vandaan kwam en keek naar het raampje in de deur. Met een krachtsinspanning die me pijn deed, wist ik op me op te richten en ik zei: 'Nee.'

Er vielen wat sigaretten en wat eten door de tralies. Het nieuws dat ergens aan de grens een Jood opgepakt was, was als een lopend vuurtje door dat Slowaakse dorpje gegaan, zo leek het; en ergens had een christelijke vrouw aan hem gedacht en had bedacht dat hij misschien eenzaam en hongerig was. Dat de plaatselijke Joden dit tegen betaling geregeld hadden, leerde ik pas later, veel later.

Absolute aanrader • Boeiend vanaf de eerste bladzijde
Het onmenselijke beschreven • Zelden een boek
gelezen dat zo mooi is • Onuitputtelijke overlevings-
drang en kracht • Ongelooflijk verhaal • Prachtig
geschreven • Om nooit meer te vergeten • Afschuwe-
lijk mooi, goed en helder geschreven • Een memorabel
boek • Een beschrijving van de grootste smet op de
geschiedenis van de mensheid

— LEZERSREACTIES

In 1942 wordt de Jood Rudolf Vrba naar Auschwitz gedeporteerd. Op 7 april 1944 ontsnapt hij samen met Alfred Wetzler en dankzij hun levenswil, slimheid en soms door puur geluk weten ze te overleven. *Ik ontsnapte uit Auschwitz* is het authentieke verslag van de gruwelijkheden van het vernietigingskamp en Vrba's gewaagde ontsnapping. Deze complete editie is voorzien van het zogenaamde Vrba-Wetzler Rapport, een van de belangrijkste oorspronkelijke documenten van de Tweede Wereldoorlog, dat aantoonde hoe heel Duitsland profiteerde van de arbeid, dood en bezittingen van de Joden.

Rudolf Vrba (1924-2006) was een van de vijf Joden die uit Auschwitz wisten te ontsnappen. Hij getuigde na de oorlog bij vele processen tegen de nazi's. Vrba wist vervolgens uit het communistische Tsjecho-Slowakije naar Israël te vluchten. In 1960 vestigde hij zich in Groot-Brittannië, zeven jaar later emigreerde hij naar Canada. Daar werd hij professor in de farmacologie.



Uitgeverij Omniboek

NUR 402/689

ISBN 978-94-0191-564-9



9 789401 915649

www.omniboek.nl